Motion

1984/85:2391

Allan Ekström
Allmänpreventionens betydelse

Det mycket stora antalet brott som begås varje år inger betydande oro. Många människor känner sig icke trygga till person och egendom. Varje medborgare måste därför ha rätt att ställa frågan: *Är det möjligt att öka respekten för våra mest elementära rättsregler, så att den enskilde kan känna ökad trygghet till person och egendom?*

Enligt min bestämda mening är svaret ett tveklöst ja. Svaret har sin grund i min inställning till straffets *ändamål*. Varför bestraffar man den som begått brott? Här bryter sig två skolor. Enligt den ena skolan straffar man en människa, icke så mycket för hennes egen skull som för att andra inte skall begå brott – man brukar använda beteckningen *allmänprevention*. Enligt den andra skolan skall straffet påverka den dömde så, att han inte skall begå nya brott – *individualprevention*.

Vård

Vår kriminalpolitik bygger på den individualpreventiva ståndpunkten, som närmare uttryckt utgår från den (deterministiska) föreställningen att lagbrytaren begått brott, inte av fri vilja utan på grund av att han varit mer eller mindre sjuk. Den laglydiga människan antas alltså – det är utgångspunkten – vara i grunden god, varför det kriminella beteendet beror på en felaktig utveckling hos henne. Straffets ändamål skall därför vara att genom *behandling, vård,* befria henne från hennes dåliga egenskaper och böjelser.

Denna bekännelse till den individualpreventiva läran framgår av den lagregel i brottsbalken, där det sedan år 1962 står att rätten skall "med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället" (1 kap. 7 §). Det görs visserligen en hänvisning till allmänpreventionen, men denna – som var en eftergift åt en stark remisskritik – har getts en underordnad betydelse.

Denna individualpreventiva filosofi har nu uppenbart lidit skeppsbrott, vilket kommit till särskilt tydligt uttryck i en rapport år 1977 från brottsförebyggande rådet (BRÅ), kallat Nytt straffsystem.

För det första

För det första fastslås i rapporten att man, trots otaliga försök och omfattande forskningar, icke kunnat visa eller ens göra sannolikt att

individuellt avpassade påföljder (t. ex. skyddstillsyn) haft någon positiv verkan. *Behandling har inte gett bättre resultat än straff.* Verkligheten har som vanligt ej velat underordna sig teorin.

Några rader av överdirektören i BRÅ, Bo Svensson, är särskilt klarläggande; de är hämtade ur Svensk Juristtidning (SvJT) 1981 s. 609:

För lekmannen kan det förefalla självklart att vissa former av straff eller behandling är mera effektiva än andra. Vistelse i en behandlingsinstitution eller i ett sjukhus borde – kunde lekmannen tycka – erbjuda bättre möjligheter att förebygga återfall i brott än intagning i fängelse. Små anstalter borde vara bättre än stora, behandling i frihet bättre än behandling i sluten anstalt, intensiv övervakning bättre än passiv tillsyn etc. – Under hela efterkrigstiden har man lagt ner ett omfattande arbete på att få dessa och liknande föreställningar bekräftade med vetenskaplig metod. Som den norske professorn Nils Christie anför, har emellertid nästan alla undersökningar om individualpreventiva verkningar varit djupt nedslående. Man har i stort sett inte kunnat få bekräftat alla de vanliga föreställningarna om att behandling är bättre än straff, att små fängelser är bättre än stora, eller att en intensiv övervakning är bättre än en mera passiv. *Ja inte ens behandlingsexperiment i frihet ger påvisbart bättre resultat än gammaldags fängelse.* (Kursiverat av mig.)

Är inte denna beskrivning förödande för vår kriminalpolitik?

För det andra

För det andra går kritiken mot den individualpreventiva läran ut på att valet av påföljd bestäms *mindre av brottet* och mera av den lagfördes *behov av behandling.* Utgångspunkten för domstolens dom blir därmed inte brottet utan prognoser, profetion, om lagbrytarens vårdbehov. Särskilt anmärkningsvärd blir konsekvensen, om vårdbehovet anses större hos en som begått ett lindrigare brott än hos en som gjort sig skyldig till en grövre förbrytelse. En person skulle alltså kunna berövas friheten, icke på grund av vad han gjort utan på den grund att han anses vara i behov av behandling. Och vilket blir i det omvända fallet straffet, om lagbrytaren över huvud taget inte skulle anses vara i behov av vård? Hur och av vem skall vidare ett vårdbehov kunna fastställas i verkligheten?

I sin förlängning kan behandlingsteorin också ge upphov till *kusliga resultat.* En av teorins främste förespråkare var på sin tid den kände rättspsykiatern Olof Kinberg. Hans recept gick ut på en tidig registrering av dem som riskerade en ogynnsam utveckling, särskilda psykopatkliniker och sterilisering av dem som kunde vidareföra "undervärdiga" arvsanlag. Ett enda citat från Kinberg: "Den enda verkligt effektiva och humana behandlingen av brottslighetsproblemet är därför att söka stoppa tillflödet av sådana människor som enligt erfarenheten äro predisponerade för brott."

För det tredje

För det tredje och slutligen ger – vilket redan framgått – behandlingsläran utrymme för *sociala orättvisor, godtycke och rättsosäkerhet.*

Det finns ett känt exempel på en renlärig tillämpning av den individualpreventiva behandlingsläran som beskrivs i tidskriften "Brå apropå" 1983 nr 3. Det gällde George Jackson, författaren till den berömda boken "Soledad Brother", som kvarhölls i fängelse i 11 år eller tills han dog för ett rån av 70 dollar med stöd av flera efter varandra gjorda konstateranden att han inte svarat positivt på behandlingsinsatser.

Allmän laglydnad

Den allmänpreventiva läran bygger på den ståndpunkten *att* det är hotet om straff som avhåller en människa från att begå brott, *att* det skall råda en förutsebar proportionalitet eller rättvisa mellan brott och straff *samt att* straffet har en moralbildande eller moralförstärkande verkan. Bestraffningen som sådan är inte det primära, vilket förtjänar att påpekas. Det avgörande är i stället *hotet om straff.* Men om ett hot inte förverkligas med konsekvens och inte heller innebär något *obehagligt,* så förlorar hotet sin trovärdighet och upphör därmed att vara ett hot.

Ett bra exempel på straffets moralbildande verkan är vår inställning till rattfylleri. Här har ett konsekvent utdömande av fängelsestraff under många år otvivelaktigt lett till att allt fler människor anser det förkastligt att köra bil i spritpåverkat tillstånd. Härmed kan jämföras det otillfredsställande förhållandet att den som stjäl i affärer och varuhus för lägre belopp än 50 kr. kan undgå alla efterräkningar – något som i gengäld är väl spritt bland ungdomar och andra.

Sammanfattningsvis är det således angeläget att tillerkänna allmänpreventionen i dess nyklassiska form (jfr SvJT s. 828) större tyngd än vad som kommer till uttryck i 1 kap. 7 § brottsbalken. Denna inställning bör i sin tur tjäna som utgångspunkt vid den förestående, angelägna utformningen av ett nytt straffsystem.

Det är fara i dröjsmål.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställer jag

att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändrad lydelse av 1 kap. 7 § brottsbalken att allmänpreventionen tillmäts större vikt och betydelse än vad som nu är fallet.

Stockholm den 25 januari 1985

ALLAN EKSTRÖM (m)